

พลังชุมชนกับการจัดการน้ำระบบชลประทานเพื่อการเกษตร สถานีสูบน้ำ RSP12

ตำบลเปือย อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ

Community empowerment and the Management of Irrigation Water

for Agricultural Activities in the Service Area of RSP12

Pio Sub-district, Bungboon District, Sisaket Province

เอกพงษ์ วงศ์คำจันทร์^{1*}

Akepong Wongkamjan^{1*}

¹วิทยาลัยกฎหมายและการปกครอง มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ

¹ College of Law and Government, Sisaket Rajabhat University

*Corresponding Author E-mail: akepong_wongkamjan@gmail.com

Received: August 29, 2025

Revised: December 9, 2025

Accepted: December 15, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาพลังชุมชนในบริหารจัดการน้ำระบบชลประทานเพื่อการเกษตร และ 2) ศึกษากระบวนการจัดสรรการใช้ระบบชลประทานให้เกิดประสิทธิภาพ โดยเก็บข้อมูลสภาพชุมชนก่อนเข้ามาจัดตั้งสถานีสูบน้ำ RSP12 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษามูลล้าง การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field works) สำรวจพื้นที่จริง เพื่อศึกษาสภาพทั่วไป ของพื้นที่ชุมชนที่เป็นเขตส่งน้ำของตลอดช่วงคลองส่งน้ำ ร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมการใช้น้ำตลอดฤดูกาล ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมการสร้างพลังชุมชนของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม การสนทนากลุ่มย่อย (Focus groups) กับผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้ (Key informants) โดยนำข้อมูลจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย แยกเป็นสองกลุ่มคือ คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ และ สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อตรวจสอบและยืนยันตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลร่วมกัน โดยใช้แนวคำถามสำหรับกลุ่มสนทนา ซึ่งเป็นลักษณะการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างโดยแยกเป็นข้อมูลภายใต้หลักการมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า

1. พลังชุมชนสามารถดำเนินการสู่เป้าหมายการจัดการใช้น้ำเพื่อการเกษตร ซึ่งถือได้ว่าความสำเร็จดังกล่าวเริ่มจากการร่วมกันเสียสละที่ดินเพื่อให้สามารถขุดคลองขอยให้ได้ครอบคลุมพื้นที่ของตนเอง และพื้นที่ข้างเคียง โดยชาวบ้านได้จัดประชุมหลายครั้งแต่ละครั้งจะให้ผู้ที่อาวุโสของชุมชน ที่เป็นญาติผู้ใหญ่ที่เจ้าของที่เคารพนับถือได้ช่วยพูดคุยให้เห็นความสำคัญ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นเป็นการสร้างมูลค่าที่ดินของตนเองได้ โดยใช้หลักภูมิความรู้ในอดีตอธิบายถึงความเป็นมาของชุมชนให้รับทราบถึงรากเหง้าของชุมชนที่ฝ่าฟันกับปัญหาภัยแล้งในอดีต มาเป็นประเด็นการพูดคุยและการแสดงความคิดเห็นซ้ำ ๆ ทำให้เกิดคล้อยตามและเริ่มรวมตัวกันของชุมชนที่เข้มแข็ง

2. กระบวนการในการจัดสรรการใช้น้ำระบบชลประทาน มีประสิทธิภาพ ตามความสำคัญทั้งการอุปโภคบริโภค และเพื่อการเกษตรโดยหลักความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มส่งเสริมการนำเทคโนโลยีมาใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำด้านการชลประทาน และนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิต เพื่อช่วยลดต้นทุนการใช้น้ำและให้ทันเวลาในการเก็บผลผลิต

คำสำคัญ: พลังชุมชน, การจัดการน้ำระบบ, ชลประทาน, ผู้อาวุโสของชุมชน

Abstract

This research aims to 1) study community power to manage water in irrigation systems for agricultural activities; and 2) study the process of allocation of water usage in the irrigation system to be effective by collecting data on community conditions before setting up RSP12 pumping station under Lower Moon River Water Supply and Maintenance Project; data of agricultural land use; field works; and surveying the actual area to study the general condition of the community area that is the water delivery zone of the canal together with the observation of water usage behavior throughout the season. The author observed community empowerment behaviors of members who participating in the focus group and key informant by organizing a small group forum and divided members into two groups such as water user group committee and water user group. This is to check and verify the validity of the data by using the discussion group questionnaires - semi-structured interviews with separating data under the principle of participation.

The author found that

1. community power can work towards the goal of water management for agricultural activities which can be considered such success starting from jointly donating land to be able to dig canals to cover their own areas and neighboring areas the villagers held several meetings, each session was given to senior relatives of residents to explain land owners to understand the importance and the benefits that will increase the worth of their own land by using the knowledge of the past to explain the history of the community to know the roots of the community that has endured drought problems in the past as the point of discussion and repetition of opinions that led to reconciliation and began to unite a strong community.

2. the group process in allocating the use of water for the irrigation system which was effective in terms of both consumption and agricultural activities by establishing a committee to promote the introduction of irrigation technology into cultivation including reducing production costs and solving water resource conflicts.

Keywords: Community Power, Management of Irrigation Water, senior relatives of residents

บทนำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ทิศทางการบริหารจัดการน้ำชลประทานจึงมุ่งไปที่การเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จากน้ำชลประทานที่ได้รับการพัฒนาแล้วด้วยยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการชลประทานด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อเพิ่มคุณค่าของน้ำชลประทานโดยมีขบวนการที่สำคัญที่สุดคือการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำชลประทานอย่างจริงจัง กรมชลประทานได้ปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการน้ำให้สอดคล้องกับสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเปิดโอกาสให้ประชาชน เกษตรกร รวมไปถึงกลุ่มผู้ใช้น้ำเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำมากขึ้น การบริหารจัดการน้ำต้องตั้งอยู่บนหลักการสำคัญว่าต้องจัดสรรทรัพยากรน้ำให้อย่างทั่วถึงไม่ว่าจะเป็นด้านการพัฒนาระบบชลประทานให้มีประสิทธิภาพเพื่อรองรับการพัฒนาด้านการเกษตรกรรม การพลังงาน การสาธารณสุข การอุตสาหกรรม การคมนาคมทางน้ำและการป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำของประเทศด้วยโดยที่น้ำมีอยู่อย่างจำกัดและเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตของประชาชน การบริหารจัดการน้ำในปีที่น้ำน้อยต้องแบ่งน้ำแบบรอบเวรปัจจัยความสำเร็จของการส่งน้ำแบบรอบเวร คือ “ความร่วมมือของเกษตรกร” ความร่วมมือเกิดได้ก็ต่อเมื่อ เกษตรกรมีความเข้าใจสถานการณ์ ยอมรับกติกา เพื่อใช้น้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค ตลอดจนการทำเกษตร (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2559) ซึ่งเมื่อถึงช่วงฤดูแล้งของแต่ละปี น้ำในลำห้วย หนอง คลอง บึง จะแห้ง หรือหากปีใดฝนตกน้อยไม่ตกต้องตามฤดูกาล ทั้งช่วงยาวนานประกอบกับไม่มีแหล่งเก็บกักน้ำทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำ ความแห้งแล้ง ความร้อน จึงเกิดขึ้นตามมาเป็นภาวะที่เรียกว่าแล้งซ้ำซาก (กรมชลประทาน, 2562) ทิศทางการบริหารจัดการน้ำชลประทาน ในปัจจุบันจึงมุ่งไปที่การเพิ่มประสิทธิภาพ การใช้ประโยชน์จากน้ำชลประทาน ที่ได้รับการพัฒนาแล้วแทนการพัฒนาแหล่งน้ำ เพื่อขยายพื้นที่ชลประทานเป็นหลัก โดยการปรับเปลี่ยนจากการพัฒนาเชิงปริมาณ (Quantitative Oriented) ไปเป็นการพัฒนาเชิงคุณภาพ (Qualitative Oriented) ด้วย "ยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Approach)" เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการชลประทานด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) เพื่อเพิ่มคุณค่าของน้ำชลประทานโดยมีขบวนการที่สำคัญที่สุดคือการส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ใช้น้ำมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการน้ำชลประทานอย่างจริงจัง ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ในการบริหารจัดการน้ำชลประทานยุคใหม่ เพื่อรับมือกับสถานการณ์วิกฤติ

การขาดแคลนน้ำในอนาคต (กรมชลประทาน, 2558) สถานีสูบน้ำ RSP12 ตั้งอยู่ที่บ้านโนนลาน ตำบลเปือย อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ อาคารโรงสูบน้ำจากลำห้วยทับทัน มีเครื่องสูบน้ำพร้อมระบบควบคุมจำนวน 5 เครื่อง มีอัตราสูบน้ำ 1.50 ลูกบาศก์เมตร/วินาที/เครื่อง ระบบส่งน้ำประกอบด้วยคลองส่งน้ำจำนวน 2 สาย 1) คลองส่งน้ำสายใหญ่ MC ความยาว 12.590 กิโลเมตร 2) คลองส่งน้ำสายซอย 1R-MC ความยาว 2.930 กิโลเมตร การบริหารจัดการน้ำสถานีสูบน้ำ RSP12 ที่ผ่านมามีความยุ่งยาก ด้วยการส่งน้ำต้องอาศัยการสูบน้ำด้วยเครื่องสูบน้ำด้วยระบบไฟฟ้า กระจายน้ำด้วยระบบคลองส่งน้ำ อยู่ในความดูแลของกรมชลประทาน ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ ที่รับผิดชอบในการพัฒนาและบริหารจัดการน้ำของประเทศ เพื่อให้มีน้ำเพียงพอ และกระจายไปยังพื้นที่เพาะปลูกอย่างทั่วถึงในเขตรอยต่อ 2 อำเภอ (อำเภอบึงบูรพ์ อำเภอราษีไศล) เพื่อให้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอต่อการเกษตร และยังคงคำนึงถึงการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การใช้น้ำชลประทานจึงมีต้นทุนค่ากระแสไฟฟ้าเข้ามาเกี่ยวข้องจะต้องทำการเก็บเงินค่ากระแสไฟฟ้าจากสมาชิกผู้ใช้น้ำชลประทาน เพื่อนำมาชำระค่ากระแสไฟฟ้าที่เกิดขึ้นจากการสูบน้ำ ปัจจุบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำจะเป็นผู้รับภาระค่ากระแสไฟฟ้าในการสูบน้ำทำนาปรังทั้งหมด (100 เปอร์เซ็นต์) ส่วนในฤดูฝน หากเกิดภาวะฝนทิ้งช่วง กรมชลประทานจะเป็นผู้รับภาระค่ากระแสไฟฟ้าให้ทั้งหมด ตามระเบียบกรมชลประทานว่าด้วยหลักเกณฑ์การมีส่วนร่วมจ่ายค่ากระแสไฟฟ้าของเกษตรกรในเขตโครงการประเพณีสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของกรมชลประทาน พ.ศ. 2556 เนื่องจากสถานีสูบน้ำ RSP12 ระบบส่งน้ำสายคลองซอยซึ่งชาวบ้านต้องเสียสละที่ดินในการทำคลองซอยผ่านพื้นที่ตนเอง และระบบส่งน้ำในแปลงนายังไม่ครอบคลุมและทั่วถึงในพื้นที่ชลประทาน ซึ่งใช้วิธีส่งน้ำแบบแปลงต่อแปลง ทำให้การเดินทางของน้ำจากแปลงต้นทางไปสู่แปลงที่อยู่ไกลต้องใช้เวลานาน ชั่วโมงสูบน้ำที่มากขึ้น ส่งผลให้ค่ากระแสไฟฟ้าเพิ่มขึ้น ซึ่งบางครั้งเกิดปัญหาความขัดแย้ง การแย่งน้ำ การไม่เปิดทางน้ำให้แปลงข้างเคียง ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นความยุ่งยากในการบริหารจัดการน้ำ และเป็นความท้าทายของพลังชุมชนในการร่วมมือกับคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน สถานีสูบน้ำ RSP12 ได้รวมกลุ่มเพื่อหาวิธีช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงเกิดเป็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ด้านบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาพลังชุมชนในการบริหารจัดการน้ำระบบชลประทาน เพื่อการเกษตร
2. ศึกษากระบวนการจัดการจัดสรรการใช้น้ำระบบชลประทาน สถานีสูบน้ำ ให้เกิดประสิทธิภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวกับสภาพภูมิสังคมของพื้นที่ศึกษา ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร สภาพชุมชนโดยการศึกษาจากเอกสารของกรมชลประทาน แผนที่ เอกสารงานวิจัยและภาพถ่ายทางอากาศข้อมูลปฐมภูมิจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field works) ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บข้อมูลออกดังนี้

1. การสำรวจพื้นที่จริง เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของพื้นที่ส่งน้ำ การใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพเศรษฐกิจ และสังคม เพิ่มเติมจากข้อมูลทุติยภูมิ โดยวิธีการเดินสำรวจพื้นที่สถานีสูบน้ำ และการไปเยี่ยมใ้หน้า ร่วมกับการสังเกต ผู้วิจัยสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม

2. การสนทนากลุ่มย่อย (Focus groups) จากกลุ่มผู้เป้าหมายเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) คือ คณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำ คณะกรรมการกลุ่มย่อยผู้ใช้น้ำ และเป็นสมาชิกผู้ใช้น้ำ กลุ่มย่อย จำนวน 12 หมู่บ้าน รวม 60 คน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Action Participation Research) โดยระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และสนทนากลุ่มผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้ (Key informants) ประกอบด้วย (1) ผู้อาวุโสในชุมชน 10 คน ที่เคยมีส่วนร่วมในการเจรจากับเจ้าของที่ดินที่ได้รับผลกระทบ ห้วงที่เริ่มต้นชุดคลองสายหลักชลประทานตัดผ่าน (2) ตัวแทนคณะกรรมการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำ นายช่างชลประทาน (มูลล่าง) (3) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ เจ้าหน้าที่การไฟฟ้า เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร นายช่างประปาเทศบาลตำบลบึงบูรพ์

โดยนำข้อมูลมาจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อย แยกเป็นสามกลุ่มคือ กลุ่มที่เป็นผู้รู้ (Key informants) คณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำ และคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ – สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อตรวจสอบ และยืนยันความถูกต้องของข้อมูลร่วมกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลตามกรอบแนวคิด “พลังชุมชน (Community empowerment)” ข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ การได้มาซึ่งที่ดิน (ตลอดเกือบ 20 ปี) สามารถตัดผ่านทั้ง คลองหลักและคลองซอยโดยพลังของชุมชน และกระบวนการจัดการระบบน้ำชลประทานตลอดสาย โดยใช้แนวคำถามเป็นลักษณะการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลที่ได้ แบบสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย คือ การนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกต การร่วมกิจกรรม แล้วจดบันทึกไว้ในลักษณะบรรยายมาวิเคราะห์ สร้างข้อสรุปจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบแนวคิดพลังชุมชน การมีส่วนร่วม นอกจากนั้น พิจารณาถึงความพอเพียงและสมบูรณ์ของข้อมูลโดยการเปรียบเทียบกับกรอบประเด็นที่ศึกษา หากยังขาดข้อมูลจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมรวมทั้งผ่านกระบวนการตรวจสอบข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ ทั้งการวิเคราะห์เบื้องต้นก่อนนำข้อมูลให้สมาชิกตรวจสอบและวิเคราะห์เพิ่มเติม ภายหลังจากที่สมาชิก ได้ตรวจสอบข้อมูลแล้วผู้วิจัยได้สร้างรูปแบบในการจัดเก็บ ดังนี้

1. การจัดระเบียบข้อมูล ผู้วิจัยนำเอาข้อมูลที่ได้จากการจัดเก็บหลายวิธี เช่น การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์ สังเกตการเข้าร่วมกิจกรรม แล้วทำการแยกแยะข้อมูลเพื่อให้อยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน โดยยึดขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยเป็นหลัก คือ บริบทเชิงพื้นที่ที่ตั้งจุดสูบน้ำ เส้นทางสายคลองน้ำที่ ขุดผ่าน สภาพพื้นที่ทำการเกษตร วัตถุประสงค์/ประโยชน์จากการใช้น้ำ การมีส่วนร่วมการดำเนินการ กิจกรรมที่ได้รับมอบหมายจากคณะกรรมการบริหาร การปฏิบัติตามข้อบังคับของสมาชิกเกี่ยวกับการใช้น้ำ โดยแยกเป็นข้อมูลภายใต้หลักการมีส่วนร่วม

2. ผู้วิจัยนำผลสรุปของข้อมูลแต่ละประเด็นมาจัดหมวดหมู่ก่อนเพื่อเชื่อมโยงกันของข้อมูลที่ได้มา
3. การสรุปผลการวิจัย เมื่อผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาจัดเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่แล้วทำการวิเคราะห์ข้อมูลว่าผลที่ได้จากการเก็บข้อมูลนั้นบอกอะไรกับผู้วิจัยได้บ้าง และสามารถตอบตามวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้หรือไม่

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาภูมิสังคมของพื้นที่ศึกษา สภาพชุมชน ข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตร สภาพชุมชนโดยการศึกษาจากเอกสาร แผนที่ เอกสารงานวิจัยและภาพถ่ายทางอากาศ และจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field works) การสัมภาษณ์ ร่วมกับการสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม การสนทนากลุ่มย่อย (Focus groups) กับผู้เป็นกุญแจสู่ความรู้ (Key informants) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญ สรุปผล ดังนี้

1. พลังชุมชนในการบริหารจัดการน้ำระบบชลประทาน เพื่อการเกษตร นั้น พบว่า สถานีสูบน้ำ RSP12 ได้บริการส่งน้ำเพื่อการเกษตรตามคลองส่งน้ำสายใหญ่ ความยาว 12.590 กิโลเมตร เริ่มแรกกรมส่งเสริมพลังงาน ได้จัดสรรงบประมาณเพื่อจัดซื้อที่ดินในการขุดคลองหลักแต่ไม่ได้รับความยินยอมจากชาวบ้านที่เป็นเจ้าของที่ดินบางส่วนและไม่ได้ดำเนินการต่อเป็นระยะเวลาเกือบ 10 ปี จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ.2559 กรมชลประทานได้เข้ามาดำเนินการโดยจัดสรรงบประมาณเพื่อจ่ายค่าเวนคืนบริเวณที่ดินที่คลองส่งน้ำสายใหญ่ (สายหลัก) ขุดผ่านตลอดสาย แต่ขาดงบประมาณในการที่จ่ายค่าเวนคืนเจ้าของที่ดินในการขุดคลองสายซอยเพื่อเข้าไปยังแปลงที่ดินของเกษตรกร ชาวบ้านจึงรวมตัวกันขึ้นแบ่งเป็นช่วง ๆ ของเส้นทางคลองส่งน้ำสายใหญ่ที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากน้ำร่วมกัน โดยจัดทำความเห็นและร่วมกันเสียสละที่ดินเพื่อให้สามารถขุดคลองสายซอยให้ได้ครอบคลุมพื้นที่ของตนเองและพื้นที่ข้างเคียง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ซึ่งก่อนนั้นจะประสบปัญหาคือการปฏิเสธไม่ให้ที่ดินของตนเองในการขุดคลองซอย ทำให้คลองซอยเป็นลักษณะ “พันหลอ” ชาวบ้านจึงได้จัดประชุมหลายครั้งแต่ละครั้งจะให้ผู้ที่อาวุโสของชุมชนที่เป็นญาติผู้ใหญ่ที่เจ้าของที่ดินเคารพนับถือได้ช่วยพูดคุยให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นเป็นการสร้างมูลค่าที่ดินของตนเอง โดยใช้หลักภูมิความรู้ในอดีตอธิบายถึงความเป็นมาของชุมชนให้รับทราบถึงรากเหง้าของชุมชนที่ฝืนกับปัญหาภัยแล้งในอดีต มาเป็นประเด็นการพูดคุยและการแสดงความคิดเห็นซ้ำ ๆ ทำให้เกิดคลายตามและเริ่มรวมตัวกันของชุมชนที่เข้มแข็งมีความไว้วางใจกัน เชื่อใจกัน ช่วยเหลือกัน หากแม่คลองสายซอยดังกล่าวไม่ผ่านถึงที่ดินของตนเอง หากแต่ผ่านที่ดินที่อยู่ข้างเคียงก่อนน้ำจะมาถึงที่ดินของตนเอง สมาชิกก็ยินดีให้ค่าตอบแทนเป็นเงินเป็นรายปีหรือผลผลิตพืชผลการเกษตรในรายปี เนื่องจากต้องอาศัยน้ำจากพื้นที่คลองส่งน้ำพื้นที่ใกล้เคียงมาใช้ประโยชน์ ส่งผลให้ชุมชนนั้น สามารถปรับตัว แก้ไขปัญหาในการดำเนินการสู่เป้าหมายการจัดการใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งถือได้ว่าความสำเร็จดังกล่าวเกิดจากพลังชุมชน จนปัจจุบันได้มีกระจายน้ำจากคลองสายหลัก โดยระบบคลองซอย และวิธีส่งน้ำแปลงต่อแปลงในพื้นที่ที่อยู่ห่างไกล ครอบคลุมพื้นที่การเกษตร 3,500 ไร่ (กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน สถานีสูบน้ำ RSP12 : 2564)

2. กระบวนการจัดการจัดสรรการใช้ระบบชลประทาน สถานีสูบน้ำ ให้เกิดประสิทธิภาพ พบว่า

2.1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษามูลำง สถานีสูบน้ำ RSP12 ได้รับงบประมาณดำเนินการก่อสร้างเพื่อเชื่อมคลองส่งน้ำ โดยมีรูปแบบเป็นคลองสายใหญ่เป็นหลัก เมื่อดำเนินการก่อสร้างเสร็จแล้ว จึงทำให้สถานีสูบน้ำ RSP12 สามารถทำการส่งน้ำได้จนถึงปลายทางคลอง (เขตอำเภอราชธิ์) เป็นครั้งแรกในรอบ 20 ปี มีความยาวคลองเพิ่มขึ้น มีระยะทางรวม 12.590 กิโลเมตร ทำให้มีความยุ่งยากในการบริหารจัดการน้ำมากขึ้น ขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการน้ำ ไม่สามารถดูแลพื้นที่ส่งน้ำได้อย่างทั่วถึง ในระหว่างการจัดตั้งกลุ่มพื้นฐานและจัดตั้งกลุ่มบริหารการใช้ชลประทานขึ้นใหม่ โดยกรมชลประทาน เพื่อดำเนินการงานในด้านบริหารจัดการน้ำ เป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ คณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้ชลประทาน สถานีสูบน้ำ RSP12 จึงมีมติริเริ่มถึงวิธี ในการบริหารจัดการน้ำ โดยการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มย่อยขึ้นมา จำนวน 3 กลุ่ม ตามแบ่งการเขตการส่งน้ำ รูปแบบจากโครงสร้างของบริหารการใช้ชลประทาน มีการดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการฯ จากสมาชิกผู้ใช้น้ำสายซอยนั้น มีการดำเนินงานในการบริหารจัดการน้ำคล้ายๆกับการดำเนินงานของกลุ่มบริหารฯ ชุดใหญ่ จากการดำเนินงานที่ผ่านมา สมาชิกผู้ใช้น้ำยอมรับและปฏิบัติตาม มติข้อตกลงขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน ให้ความร่วมมือในการซ่อมแซม บำรุงรักษาส่งน้ำและอาคารที่ตั้งเครื่องสูบน้ำชลประทานก่อนถึงฤดูกาลใช้น้ำต่อไป ตามรอบที่กำหนดดูแลการใช้น้ำไม่ให้เกิดการรั่วไหล แจ้งจำนวนพื้นที่และชนิดพืชการเกษตรเพาะปลูกโดยแยกพื้นที่ใช้น้ำมาก -น้อย และพื้นที่ให้มูลค่าสูง – ต่ำ ก่อนถึงฤดูการเพาะปลูกก่อนปีถัดไป ทำให้บริหารจัดการน้ำของคณะกรรมการฯ มีประสิทธิภาพและทั่วถึงทันต่อสถานการณ์ความต้องการของสมาชิกผู้ใช้น้ำ

การบริหารจัดการน้ำ สถานีสูบน้ำ RSP12 มีต้นทุนของการสูบน้ำ ที่ต้องจ่ายค่ากระแสไฟฟ้า ดังนั้น การติดตามประเมินผลการส่งน้ำ จึงมีความจำเป็นที่ต้องให้การส่งน้ำไปถึงพื้นที่ของสมาชิกผู้ใช้น้ำให้ทั่วถึงและรวดเร็วมากที่สุด เพื่อลดซึ่งโงมในการสูบน้ำ ให้เกิดค่ากระแสไฟฟ้าที่น้อยที่สุด คณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้ชลประทาน สถานีสูบน้ำ RSP12 จึงมีความคิดริเริ่มในการนำอากาศยานไร้คนขับ (Drone) มาใช้ในการบินสำรวจพื้นที่เพื่อเฝ้าดู ติดตามและประเมินการส่งน้ำถึงปลายคลองอย่างมีประสิทธิภาพตามข้อตกลง เมื่อต้นคลองเริ่มมีการส่งน้ำสมาชิกจะไม่เปิดประตูน้ำก่อนได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการการใช้น้ำแต่ละตอน และตรวจสอบการลักลอบการสูบน้ำไปแปลงเกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากน้ำให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ในการทำการเกษตรแต่ละประเภทตามที่ลงทะเบียนไว้กับกลุ่มใช้น้ำ เพื่อลดซึ่งโงมในการสูบน้ำ ทำให้เกิดการประหยัดค่ากระแสไฟฟ้า ซึ่งก็สามารถทำให้ติดตามและประเมินผลการใช้น้ำได้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตลอดจนประเมินปริมาณน้ำต้นทุนเพื่อเพียงพอในการผลิตน้ำประปาเพื่อใช้ในเขตเทศบาลตำบลบึงบูรพ์ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งใช้น้ำจากลำห้วยทับทันแหล่งเดียวกัน

2.2 ได้นำเทคโนโลยีในการเพาะปลูก มาใช้กับพื้นที่เพื่อช่วยลดต้นทุนการผลิต

1) มีการนำเครื่องทำนาหยอด มาใช้ในการทำนาปรัง โดยใช้เครื่องหยอดเมล็ดข้าวเปลือกที่ได้จากนวัตกรรมภูมิปัญญาช่างท้องถิ่นติดตั้ง กับรถไถนาเดินตามแล้วทำการหยอดแห้ง ทำให้สะดวก รวดเร็ว ประหยัดเมล็ดพันธุ์ข้าว กว่าการทำงานหว่าน หรือนาคำหลายเท่าตัว

2) หลักการองค์ความรู้แห่งศาสตร์พระราชา กลุ่มบริหารฯ มีการศึกษาวิธีการแก้ไขปัญหาดินและฟื้นฟูคุณภาพของดิน ในการทำการเกษตร โดยมีหมอดินอาสา ให้คำปรึกษาในการแก้ไขปัญหาเรื่องดิน

2.3 การแก้ปัญหาคความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำ

ขั้นตอนกระบวนการในการลดความขัดแย้งเรื่องน้ำ นอกเหนือจากการปรับแก้เพิ่มเติมมาตรการไว้ในระเบียบข้อบังคับของกลุ่มฯ ยังมีแนวทางในการปฏิบัติงานเพื่อลดความขัดแย้งเรื่องน้ำ ซึ่งปัญหาส่วนใหญ่จะพบ 1) ปัญหาการเปิดประตูรับน้ำก่อนรอบที่คณะกรรมการกำหนดโดยไม่รอน้ำปลายคลองเข้าเต็มพื้นที่ 2) การขุดหรือทำลายคันคลองซอย 3) การปิดกั้นคูน้ำ 4) การลักลอบใช้เครื่องสูบน้ำไปยังพื้นที่นอกเขตบริการ 5) ไม่ทำการเพาะปลูกพืชชนิดตามที่แจ้งและจำนวนพื้นที่ไม่ตรงตามที่ลงทะเบียนไว้ คณะกรรมการยึดหลักวิธีการ โดยเมื่อพบปัญหาคความขัดแย้งเรื่องน้ำในเขตส่งน้ำใด ก็จะมอบหมายให้คณะกรรมการกลุ่มฯ ย่อยไปเป็นทีม เพื่อไกล่เกลี่ยความขัดแย้งดังกล่าว หากการเจรจาไกล่เกลี่ยในระดับกลุ่มย่อยไม่ได้ผล คณะกรรมการกลุ่มฯใหญ่ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ชลประทานและอาสาสมัครชลประทาน จะร่วมลงพื้นที่ไปเป็นทีม เพื่อไกล่เกลี่ยปัญหาคความขัดแย้งเรื่องน้ำให้อีกครั้ง ซึ่งจากการปฏิบัติงานที่ผ่านมาแก้ปัญหา ในการลดความขัดแย้งเรื่องน้ำได้ทุกกรณี

อภิปรายผล

1. พลังชุมชน เป็นการรวมตัวกันของชุมชนที่เข้มแข็ง มีความไว้วางใจกัน เกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกัน ส่งผลให้ชุมชนนั้น สามารถปรับตัว แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและกลับคืนสู่การดำเนินชีวิตตามปกติของชุมชนได้ โดยจัดทำความเห็นและร่วมกันเสียสละที่ดินเพื่อให้สามารถขุดคลองสายซอยให้ได้ครอบคลุมพื้นที่ของตนเองและพื้นที่ข้างเคียงส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ซึ่งก่อนนั้นจะประสบการปฏิเสศ ไม่ยินยอมที่ดินของตนเองในการขุดคลองซอย ทำให้คลองซอยเป็นลักษณะ “พื้นหลอ” โดยชุมชนได้ใช้บทบาทของผู้ที่อาวุโสของชุมชน ที่เป็นญาติผู้ใหญ่ที่เจ้าของที่ดินเคารพนับถือได้ช่วยพูดคุยให้เห็นความสำคัญ และประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นเป็นการสร้างมูลค่าที่ดินของตนเองได้ โดยใช้หลักภูมิความรู้ในอดีตอธิบายถึงความเป็นมาของชุมชนให้รับทราบถึงรากเหง้าของชุมชนที่ฝ่าฟันกับปัญหามายาวนานในอดีตมาเป็นประเด็นการพูดคุยและการแสดงความคิดเห็น ชั่ว ๆ ทำให้เกิดคลายตามและเริ่มรวมตัวกันของชุมชนที่เข้มแข็ง หากแม้คลองซอยดังกล่าวไม่ได้กระทบที่ดินของตนเองแต่กระทบที่ดินที่อยู่ข้างเคียงที่คลองซอยตัดผ่านก็ยินดีให้ค่าตอบแทนเป็นเงินหรือผลผลิตการเกษตรเป็นรายปี เนื่องจากต้องอาศัยน้ำจากพื้นที่คลองส่งน้ำพื้นที่ใกล้เคียงมาใช้ประโยชน์ ส่งผลให้ชุมชนนั้น สามารถปรับตัว แก้ไขปัญหาในการดำเนินการสู่เป้าหมายการจัดการใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งถือได้ว่าความสำเร็จดังกล่าวเกิดจาก

พลังอำนาจชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดวอลเลอร์สไตน์ (Wallerstein, 2016 อ้างใน โกวิทย์ พวงงาม, 2555) นิยามว่าพลังชุมชน (Community empowerment) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งเสริมให้บุคคลองค์กรและชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเอง สามารถควบคุมตนเอง มีความสามารถในการเลือกและกำหนดอนาคตของตน ชุมชน และสังคมได้ เป็นการกระทำของบุคคลร่วมกับผู้อื่นในสังคมเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกหรือเชิงสร้างสรรค์ต่อสังคมและสอดคล้องกับงานวิจัยของสิริพงษ์ กุลพงษ์ (2552) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน โครงการอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดพะเยา วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำ เป็นการนำโครงการมาเปรียบเทียบ 3 โครงการ คือ โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยไฟ โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยซ้ายและโครงการอ่างเก็บน้ำน้ำเปือย ผลการศึกษาทั้ง 3 โครงการพบว่า มีข้อสรุปที่เหมือนกันในด้านการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำ โดยที่ผู้มีส่วนร่วมผ่านคณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อแจ้งความต้องการปลูกพืช มีส่วนร่วมในการจัดสรรน้ำประจำฤดูกาล ส่งน้ำ รวมถึงมีส่วนร่วมในการประชุมสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำและบำรุงรักษาฝายและคลองส่งน้ำร่วมกัน

2. การบริการจัดการน้ำ คณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน สถานีสูบน้ำ RSP12 ได้มีมติริเริ่มถึงวิธี ในการบริหารจัดการน้ำ โดยการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มย่อยขึ้นมา จำนวน 3 กลุ่ม แบ่งตามเขตการส่งน้ำ (ตลอดความยาวคลอง 12.590 กม.) โดยอาศัยตัวอย่างรูปแบบจากโครงสร้างของบริหารการใช้น้ำชลประทาน มีการดำเนินการคัดเลือกคณะกรรมการฯ จากสมาชิกผู้ใช้น้ำเขตส่งน้ำนั้น การดำเนินงานในการบริหารจัดการน้ำคล้ายกับการดำเนินงานของกลุ่มบริหารฯชุดใหญ่ จากการดำเนินงานที่ผ่านมา สมาชิกผู้ใช้น้ำยอมรับและปฏิบัติตาม มติข้อตกลงขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน ให้ความร่วมมือในทุกกิจกรรม เช่น เวลาในการเปิดน้ำเข้าพื้นที่ทำการเกษตรเป็นตอน ๆ การช่วยกันตรวจสอบการรั่วไหลของน้ำ ตลอดจนคำนึงถึงจำนวนพื้นที่และชนิดพืชการเกษตรเพาะปลูก สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมปอง วงษ์ชัย (2554) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการ ชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมของกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษากระเสียว จังหวัดสุพรรณบุรี ผลของการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการน้ำของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษากระเสียว ส่งเสริมให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เริ่มจากการฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำ ให้ความรู้ความเข้าใจ ฝึกอบรมและพัฒนาจนมีความเข้มแข็งมากขึ้น โดยมีเจ้าหน้าที่ชลประทานคอยเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด และเมื่อมีความเข้มแข็งมากขึ้นก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการชลประทาน โครงการกระเสียวมีตัวแทนจากกลุ่มบริหารการใช้น้ำนอกเขตชลประทานเข้าร่วมด้วย เพื่อร่วมกันบริหารจัดการน้ำให้เกิดประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้ประโยชน์

ผู้วิจัยให้ความสำคัญ “พลังชุมชน” ในการได้มาซึ่งที่ดินในการขุดคลอง และการจัดการน้ำระบบชลประทานในการทำการเกษตร จะพบว่า การบริหารจัดการโดยใช้พลังชุมชนจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ค่อนข้างจะประสบผลสำเร็จในการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และในการให้ผู้อาวุโสของหมู่บ้านในแต่ละครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากการจัดการที่เครพนับถือได้เข้ามามีบทบาทในการสนทนา (พูดคุย) เล่าถึงรากเหง้าความเป็นมาตลอดจนปัญหาในอดีตของชุมชน สามารถลดความขัดแย้งในการดำเนินกิจกรรมชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ให้คำแนะนำ แต่อย่างไรก็ตาม ต้องให้องค์ความรู้ชุมชน โดยใช้หลักศาสตร์ “สหวิทยาการ” และเวลาในการตัดสินใจกับผู้ที่มีส่วนร่วมและได้รับผลกระทบพอสมควร

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

ควรศึกษาผลคุ้มค่าทางด้านเศรษฐกิจจากที่ดินที่เสียสละบริจาคการขุดคลอง (ทั้งคลองหลักและคลองซอย) ในจัดการน้ำระบบชลประทานในการทำการเกษตร สถานีสูบน้ำ RSP12 กับมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมชลประทาน. (2562). คู่มือการส่งน้ำและบำรุงรักษาโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมตามกระบวนการ 14 ขั้นตอน. สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน กรมชลประทานกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- _____. (2558). รายงานประจำปี. กรมชลประทาน.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2559). การบริหารจัดการน้ำและการพัฒนาการเกษตรในเขตชลประทาน. กองพัฒนาการเกษตรพื้นที่เฉพาะ กรมส่งเสริมการเกษตรกระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน สถานีสูบน้ำ RSP12. (2564). เอกสารประกอบการคัดเลือกสถาบันเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานดีเด่น ประจำปี 2564. ม.ป.พ..
- โกวิท พวงงาม. (2555). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. ม.ป.พ..
- สมปอง วงษ์ชัย. (2554). การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมของกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษากระเสียว จังหวัดสุพรรณบุรี. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สิริพงษ์ กุลพงษ์. (2552). การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน โครงการอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดพะเยา. [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.